

Marcin Wichmanowski

"Druga wielka emigracja 1945-1990",
Andrzej Friszke, Paweł Machcewicz,
Rafał Habielski, Warszawa 1999 :
[recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 10,
200-202

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Druga wielka emigracja 1945–1990, cz. 1: Andrzej Friszke, Życie polityczne emigracji, ss. 510, cz. 2: Paweł Machcewicz, Emigracja w polityce międzynarodowej, ss. 260, cz. 3: Rafał Habielski, Życie społeczne i kulturalne emigracji, ss. 400, Warszawa 1999

Dzieje polskiej emigracji po II wojnie światowej są jednym z najmniej znanych wątków historii Polski ostatnich dziesięcioleci. Do 1989 roku nie prowadzono w PRL badań naukowych nad życiem politycznym wychodźstwa. Był to bowiem temat absolutnie niecenzuralny. Upadek systemu komunistycznego przyniósł szybki postęp studiów nad dziejami emigracji politycznej i publikację ich wyników. Dotychczasowa wiedza nadal przypomina jednak szachownicę, na której pewne pola są wypełnione, inne tworzą białe plamy, które autorzy kolejnych prac starają się zapamięć.

Potrzeba ukazania możliwie wszechstronnej historii emigracji, jej różnych nurtów, inicjatyw, toczonych dysput, sporów, rozległości działań w życiu wychodźstwa i aktywności międzynarodowej oraz współzależności tych zjawisk na przestrzeni 45 lat, była niewątpliwa. Synteza taka mogła umożliwić dokonania bilansu działań emigracji oraz osadzenie analiz bardziej szczegółowych w szerszym kontekście. Nad syntezą podjął badania zespół historyków, pracowników PAN: Andrzej Friszke, Paweł Machcewicz i Rafał Habielski. Uzyskali oni na ten cel z Komitetu Badań Naukowych fundusze, które umożliwiły przeprowadzenie kwerend w archiwach w Londynie, Paryżu, Waszyngtonie, Budapeszcie i Warszawie. Rezultatem tych badań jest trzypięciotomowa publikacja pod wspólnym tytułem: *Druga wielka emigracja 1945–1990*, której pierwsze wydanie ukazało się nakładem Biblioteki „Więzi” w 1999 roku.

Jest to znakomite studium z życia polskiej emigracji powojennej, zwanej też pojałtańską. Po raz drugi w polskiej historii na przestrzeni 150 lat, poza Ojczyzną znalazła się, na wskutek własnego wyboru, tak duża, bo licząca około pół miliona i tak świadoma patriotycznie, grupa Polaków. Uzasadnia to, zdaniem autorów, użycie w tytule sformułowania *Druga wielka emigracja*. W książce wspomniano też, co prawda tylko incydentalnie, o Polakach, którzy opuścili PRL po wydarzeniach 1968 i 1981 roku i dokonano próby określenia ich relacji z emigracją wojenną.

Odmowa powrotu do powojennej Polski, była niemal w każdym wypadku decyzją polityczną, odmową podporządkowania się dominacji radzieckiej i dyktaturze komunistów. Polityczne motywy, które decydowały o pozostaniu poza krajem, określały charakter wychodźstwa oraz tworzonych przez nie instytucji. Nawet w życiu organizacji powoływanych do innych celów niż polityczne, element ideowej, niepodległościowej tożsamości był mocno akcentowany. Wychodźstwo tworzyło własne instytucje polityczne, organizacje społeczne, bujne i wartościowe życie kulturalne. Emigranci swój wybór traktowali jako protest wobec istniejącej w kraju rzeczywistości, a za swoją misję uważali walkę o jego wyzwolenie.

Druga wielka emigracja 1945–1990 to świetnie napisana książka. Zawiera syntezę dotychczasowej wiedzy o emigracji politycznej i nową wiedzę, zdobytą na podstawie licznych archiwaliów przechowywanych w polskich instytucjach na Zachodzie, emigracyjnej prasy, wzbogaconą również dzięki udostępnionym przez osoby prywatne kolekcjom dokumentów i cennych ilustracji. Przekazana Czytelnikom publikacja składa się z trzech części, z których każda została opracowana przez innego autora. Układ taki pozwolił zachować porządek problemowy oraz ciągłość wywodu w obrębie poszczególnych części poświęconych odrębnym formom aktywności wraz z ich uwarunkowaniami. Uwaga autorów skoncentrowała się na Polakach w Wielkiej Brytanii. W Londynie bowiem, co podkreślono we wstępie, znajdował się rząd i inne ośrodki występujące w imieniu narodu polskiego oraz kierownicze gremia niemal wszystkich stronnictw politycznych. Tam też najbujniej rozwijało się życie społeczne i kulturalne emigracji. Wskutek właściwego Anglikom dystansu wobec obcych, Polacy w Wielkiej Brytanii, dłużej niż w innych zachodnich krajach, zachowali cechy daleko idącej autonomii.

Autor pierwszej części publikacji Andrzej Friszke jest absolwentem Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, pracownikiem Instytutu Studiów Politycznych PAN, autorem m.in. książek: *O kształt Niepodległej* (1989), *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980* (1994), *Polska Gierka* (1994), *Oaza na Kopernika: Klub Inteligencji Katolickiej 1956–1989* (1997) i redaktorem książek o emigracji: *Myśl polityczna na wygnaniu: Publicyści i politycy polskiej emigracji powojennej* (1995), *Warszawa nad Tamizą: Z dziejów polskiej emigracji po drugiej wojnie światowej* (1994).

Tom pierwszy recenzowanej książki – *Życie polityczne emigracji*, dotyczy wewnętrznego życia politycznego emigracji, a także jej stosunku do sytuacji i przemian w kraju. Autor, ukazał dzieje państwa na wygnaniu i historię stronnictw politycznych, przedstawił główne problemy myśli politycznej i koncepcje walki, zreferował dyskusje i spory, jakie toczono na obczyźnie. Powojenna emigracja starała się przedłużyć istnienie Drugiej Rzeczypospolitej, przenieść namiastkę niepodległej Polski w przyszłość, do czasu, gdy kraj odzyska wolność. Emigrację tworzyli zdemobilizowani żołnierze Polskich Sił Zbrojnych i Armii Krajowej, przywódcy stronnictw politycznych, organizacji społecznych, dziennikarze i naukowcy. Stworzyli oni na obczyźnie bogate życie polityczne, zbudowali wiele stowarzyszeń, wydawnictw i pism, które służyły podtrzymaniu więzi polskiego wychodźstwa.

W części drugiej – *Emigracja w polityce międzynarodowej*, opracowanej przez Pawła Machcewicza, zostały przedstawione działania emigracji na arenie międzynarodowej, które można by określić mianem polityki zagranicznej; zarówno inicjatywy podejmowane przez wychodźstwo, jak i sposób, w jaki były one postrzegane przez zachodnie rządy. Stało się to możliwe, dzięki zbadaniu wcześniej niedostępnych amerykańskich i brytyjskich materiałów dyplomatycznych. Pozwoliło to autorowi ocenić rzeczywiste znaczenie emigracji w polityce międzynarodowej. Wychodźstwo podejmowało, poza działaniami o charakterze symbolicznym, wiele inicjatyw, których celem było wpisanie sprawy polskiej w bieg wydarzeń międzynarodowych. Walka o sprawę polską na arenie międzynarodowej traktowana była przez emigrację jako jedno z najważniejszych zadań. Autor tego tomu P. Machcewicz, jest również historykiem – absolwentem Wydziału Historycznego UW, pracownikiem Instytutu Studiów Politycznych PAN, autorem książek, m.in. *Polski rok 1956* (1993), *Władysław Gomułka* (1995), współautorem *Historii Hiszpanii* (1998).

Rafał Habielski także historyk, absolwent UW, pracownik naukowy UW, PAN i autor m.in.: *Niezłomni i nieprzejednani: Emigracyjne „Wiadomości” i ich krąg 1940–1981* (1991), *Emigracja* (1995) jest autorem trzeciej części publikacji – *Życie społeczne i kulturalne emigracji*.

Po 1945 roku na obczyźnie toczyło się, oprócz politycznego, także bogate życie społeczne, kulturalne i naukowe. Emigracja tworzyła pomost łączący Polaków w kraju z myślą intelektualną i polityczną Zachodu. Autor przedstawił rozmieszczenie Polaków w świecie po zakończeniu drugiej wojny światowej oraz nakreślił krótki rys socjologii wychodźstwa. Scharakteryzował sposoby pojmowania celów, jakie sobie stawiała emigracja, jej stosunek do świata zewnętrznego.

Sytuacja emigracji politycznej była niezwykle skomplikowana. Wychodźstwo było skazane na borykanie się przez dziesięciolecia z wieloma problemami. Mimo to jego realne dokonania były niemałe. Polegały na zachowaniu przez pół wieku struktur życia politycznego i społecznego wywodzących się z niepodległej Polski, reprezentowaniu polskich racji i postulatów na Zachodzie, utrzymaniu licznego i zróżnicowanego obiegu wydawniczego i czasopiśmienniczego, udzielaniu wielostronnej pomocy opozycji politycznej w Polsce. Wielką wagę miała też działalność Radia Wolna Europa, które było dla Polaków w kraju głównym źródłem niezależnej informacji. Pewien impuls ożywczy dała całemu wychodźstwu działalność „Solidarności”. Wieloletnie wyczekiwanie na wolnościowe poruszenie w kraju i zainteresowanie się świata sprawą polską stanowiło spełnienie pragnień i nadziei.

Uzupełnieniem książki jest umieszczony w jej trzeciej części *słowniczek biograficzny* ważniejszych postaci emigracji oraz zbiór 108 fotografii. Duża ilość przypisów odsyłająca do szczegółowych publikacji oraz źródeł, a także bibliografia i indeks osób mogą być bardzo pomocne przy opracowywaniu poszczególnych zagadnień z omawianej tematyki.

Książka *Druga wielka emigracja 1945–1990* zasługuje, by stać się podstawową pozycją w przedmiocie rozważań, których dotyczy. Można ją polecić nie tylko osobom zainteresowanym historią czy polityką; również tym, którzy chcieliby bliżej poznać zagadnienie wychodźstwa (1945–1990). Jest pozycją mającą duże walory poznawcze i edukacyjne. Zawiera bogaty materiał informacyjny. Stanowi ciekawą i wciągającą lekturę, zasługującą na uwagę.

Marcin Wichmanowski

Ewa Maj, *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918–1928*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 338

Literatura naukowa poświęcona Narodowej Demokracji w okresie II Rzeczypospolitej wzbogaciła się o dzieło przedstawiające dzieje tej formacji w województwie lubelskim w latach 1918–1928. O ile działalność tego ruchu została w znacznym stopniu opracowana w odniesieniu do Polski zachodniej – Wielkopolski, Górnego Śląska, Pomorza, to zakres badań podejmujących tę problematykę w innych regionach w tym i na Lubelszczyźnie jest dość skromny. Wskazać tu można na prace poświęcone dziejom ruchu narodowego w Lubelskiem Zygmunta Łupiny czy Wojciecha Łocheńskiego na Podlasiu. Tematyka działalności endecji była podejmowana w badaniach nad dziejami innych ruchów politycznych czy w ramach opracowań biografii polityków stale bądź czasowo związanych z Narodową Demokracją na Lubelszczyźnie.¹

Na tym tle dzieło Ewy Maj wypełnia w sposób znaczący lukę w procesie poznawania regionalnego aspektu dziejów jednego z głównych nurtów politycznych działających na ziemiach polskich od przełomu XIX i XX wieku. Temat ten tym bardziej godny był uwagi, że autorka podjęła się całościowego opracowania problematyki ruchu, starała się weryfikować dotychczasowe ustalenia, w tym dość ogólnikowe opinie o roli endecji w regionie, który nie był uznawany za bastion wpływów narodowych. W dorobku naukowym autorki dzieło to stanowi kolejną pozycję w procesie badań, jakie prowadzi nad działalnością i myślą polityczną ruchu narodowo-demokratycznego.²

Autorka zgromadziła bardzo solidną i zróżnicowaną bazę źródłową. Na pierwszy plan wysuwa się wykorzystanie materiałów archiwalnych zgromadzonych w archiwach i bibliotekach, zwłaszcza zaś w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Bibliotece Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Bardzo szeroko prezentowane są także źródła drukowane. Na podkreślenie zasługuje wykorzystanie dokumentów

¹ Niepublikowana praca doktorska: Z. Łupina, *Narodowa Demokracja w Lubelskiem 1919–1926: zasięg organizacyjnych i politycznych wpływów na terenie województwa lubelskiego*. Maszynopis w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie; id., *Zasięg organizacyjnych i politycznych wpływów endecji w województwie lubelskim w latach 1927–1930*, „Rocznik Lubelski”, t. XI, 1968, s. 70–85; id., *Organizacje satelickie Związku Ludowo-Narodowego*, „Kwartalnik Historyczny” 1982, r. 4, s. 601–626; W. Łocheński, *Narodowa Demokracja w powiecie bialsko-podlaskim w latach 1919–1939*, „Podlaski Kwartalnik Kulturalny” 1997, nr 3, s. 24–41; J. Janicka, *Maurycy hrabia Zamoyski: Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, Lublin 2000; W. Mich, *Jan Stecki (1871–1954): Portret polityka ziemiańskiego*, Lublin 1990.

² Zob. E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000.